

ЈАЗИК И КНИЖЕВНОСТ

821.091(082)(049.3)

Славица Србиновска

**ЗА КОМПАРАТИВНАТА КНИЖЕВНОСТ:
ИСТОРИЈА И СОВРЕМЕНОСТ**

Апстракт: Студијата е посветена на книгата објавена по повод 40-годишнината од работата на Катедрата за општа и компаративна книжевност на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Станува збор за збирка од триесет дела на истражувачи на компаративната литература од различни генерации, од основачите на Катедрата, до кандидатите за магистерски и докторски студии.

Клучни зборови: компаративна книжевност, перцепции, интелектуална миграција, интердисциплинарност

Се чини добро расправата за оваа студија – зборник на трудови од Конференцијата одржана по повод 40 години од постоењето на Катедрата за општа и компаративна книжевност, со наслов *Предизвициите на компаративната книжевност*, што реферира на истоимената книга на Клаудио Гилјен (*The Challenge of Comparative Literature*, 1993) – да започне со укажување дека е ова студија во која се вкрстуваат мислењата на различни генерации колеги, почнувајќи од најстарите генерации, до оние кои денес ги пишуваат своите магистерски и докторски трудови.

Книгата како целина ги опфаќа имињата на авторите и нивните текстови, меѓутоа таа имплицира имиња на оние што, завршувајќи студии на оваа катедра, ги реализираат своите кариери и остваруваат голем придонес во сферата на книжевноста, издаваштвото, наставата, новинарството, критиката, библиотечната дејност, ликовните уметности, филмот, фотографијата, театарот, односно, во сферата на културата во оваа земја, во Македонија, меѓутоа и во културите на други земји.

Започнувајќи со читањето како процес поврзан со оваа студија, со овој зборник на трудови или со која било друга студија или уметнички текст, ние неминовно настојуваме да ја протолкуваме смислата како причина што го оправдува секое читање, а што е поврзана со еден паралелен и соодветен процес на читањето, а тоа е компарацијата. Студијата *Предизвициите на компаративната книжевност* е посветена на осмислување на компарацијата; како студија од расправи, го тематизира компарирањето на еден со друг текст низ призмата на една со друга традиција и друга култура, онака како што читањето на еден текст е во исто време компарација со друг текст, друга традиција и друга култура. Студијата како целина ја споредуваме со сите други студии посветени на компаративните истражувања. Во согласност со можноста да расправаме за овој зборник на трудови, ние го тематизираме течењето на процесот на читање, имено, ние како читатели се потпираме на нашите академски предиспозиции и истории, на сферата на компаративните истражувања како наша професионална преокупација, но и врз нашите културни и политички убедувања. Го читаме текстот, меѓутоа, читајќи го, ние навлегуваме во него и притоа откриваме: откриваме многу нешта за себе, при што стекнуваме нови знаења, читаме и притоа неминовно се повикуваме на сè она што веќе сме го стекнале како знаење, односно со себе го носиме како симболичкиот капитал, кој, како што споменавме погоре, е условен од историскиот, од културолошкиот, од политичкиот контекст на кој припаѓаме и низ кој се идентификуваме себеси, секако со промените што ги доживуваме и низ кои се градиме и се менуваме, идентификувајќи се постојано со друга културолошка, временска или политичка средина од нашите фази на созревање. Процесите на кои сме подложени, упатуваат на фактот дека богатството на читање содржини овозможува повеќе да контекстуализираме во секој пристап на текстот, да го прошириме знаењето и да можеме да компарираме повеќе текстови. Во суштина, ние во процесот на стекнување знаења, фактички, го практикуваме споредувањето. Се чини дека ние, во целата ситуација, со споредувањето ги откриваме начините на кои размислуваме, независно од тоа како читаме и како пишуваме (Smith, 20024: 156).

Пишувањето и читањето ја подразбираат процедурата на придржување до конвенции за градење дејства, заплети, ликови, нивно координирање во конкретни просторно-временски координати, но со овие процеси се актуализирани и толкувањето и разбирањето на книжевните дела, што, во суштина, секогаш го подразбира споредувањето активно и при разбирањето. Имено, едно книжевно дело се разбира преку процесот на разбирање на друго книжевно дело (Skinner, 2004: 49). Во овие процеси

се конструира мрежа од врски, таа е нераскинлива, таа потврдува дека секој текст е зависен од други текстови.

Според горенаведените ставови, компаративната книжевност, во суштина, е една многу амбициозна дисциплина, ако не и една од најамбициозните дисциплини. Ако: „да се чита значи да се споредува“, според зборовите на многу познати компаратисти, како Паскал Казанова, Дејвид Дамрош, Емили Аптер и други познати влијателни компаратисти, се поставува прашањето дали треба да говориме за посебна дисциплина, ако е таа заснована врз читање што значи споредување, а тоа е она што постојано го правиме, бидејќи, додека читаме, ние во суштина разбираме и споредуваме.

Прашањето што се поставува гласи – како да ја определиме дисциплината и со тоа моќта на компаративната книжевност? – бидејќи навистина е проблематично да говориме за компаративната книжевност како посебна дисциплина, ако е таа заснована врз читање што значи споредување, односно, таа е актуелен процес при секое читање. *Чииаме и споредуваме* (Miner, 1990: 74).

На прашањето за дефинирање на оваа дисциплина ние можеме да одговориме навлегувајќи во практиката, историјата и теоријата на дисциплината. Токму во практиката се покажува однос кон книжевностите, кон различните јазици и, особено, кон можностите за нивното поврзување. Во моментот кога од точките на вкрстување се обликува мрежа и се создава шема на врски, тогаш книжевноста станува навистина компаративна книжевност, а тоа е едно од највозбудливите интелектуални искуства.

Искажувајќи се низ примери од историјата и од современоста, а притоа расправајќи за еволуцијата на романот од Мигуел де Сервантес до Олга Токарчук, потоа, расправајќи за адаптацијата на нејзиниот роман „Терај си го плугот по коските на мртвите“ во филмот под наслов „Траги“ од Агњешка Холанд, истражувајќи ги сонетите на Петрарка и поемата на Пушкин, песните на Луиз Глик, есеите или романите на Аданија Шибли, поезијата на Блаже Конески и поезијата на Ен Карсон, филмот за љубовта на Кшиштов Кишловски и Вонг Кар Ваи, се остваруваат големи патувања меѓу различни и сè понови созвездија во чиј тек доживуваме огромни задоволства, бидејќи овие патувања се истражувања и создавања културни врски меѓу овие универзуми.

Книгата *Предизвициите на компаративната книжевност* покажува дека, ако направиме аналогија меѓу патувањата и начините на кои се остваруваат споредувањата во доменот на книжевноста со меѓусебните комуницирања во сферата на човечките односи, ќе воочиме дека од

најраните навестувања на самосвеста, ние премолчено се разбираме себеси преку однос кон другите; онака како што созреваеме, ние учиме да го мериме нашиот развој преку постојано повикување на другите од нашата генерација, од претходните генерации или да се споредуваме со новите генерации, оние кои се помлади од нас, и така развиваме способности за откривање сличности и разлики. Во текот на споредувањето, низ различни форми на однос можеме да изразиме некогаш емпатија кон Другиот, некогаш да се браниме од Другиот, да чувствуваме завист кон Другиот, но и да го почитуваме Другиот, ние во суштина остваруваме перцепции каде што секогаш станува збор за множество од присуства, за повеќе идентитети, за реализација на можности на различни видови смисла и постоења и различни односи кои се градат меѓу себе и Другите. Факт е дека секогаш кога ќе го насочиме погледот надвор од себеси, кон Другиот, тогаш, споредувајќи се, учиме.

Поимот компаративна книжевност, покрај тенденциите за објективно изведување на дефиницијата, се покажува дека тешко се определува, имено, дисциплината компаративна книжевност е дисциплина што е постојано доведувана во прашање. Од друга страна, пак, кога ја користиме придавката ‘компаративна’, ние често наидуваме на проблеми, тие се поврзуваат со многубројни несогласувања и конфронтации околу тоа како треба да се пристапи кон компарирањето. Речиси секој компаратист има поинаква идеја за тоа како се споредува и што може да се споредува; речиси секој компаратист има различен сет од приоритети. Единствен консензус се создава околу тоа дека и терминот и поимот ‘компаративна книжевност’ е нестабилен, односно постои консенсуз само околу иманентната нестабилност на терминот и на поимот (Apter, 2003: 277).

Прашањата за тоа што значи компаративната книжевност и која е нејзината методологија зависат од постоењето на канони, имено потребата од канони е поврзана со можноста за воспоставување нови врски што се збогатуваат кога според канонот ги воочуваме и со него ги споредуваме другите текстови, а со тоа и другите традиции и другите култури од кои произлегуваат. За разлика од јасно разграничените области на националните книжевности (англиска, француска, шпанска, руска, кинеска итн.), компаративната книжевност, често се истакнува, нема толку канон на текстови, колку што има канони на пристап кон различни текстови. Понекогаш се изложуваат експлицитни размислувања за тоа дека компаративната книжевност не е дисциплина, таа, според овие укажувања, е еден саморефлексивен начин на читање, чиј предмет на проучување не

е определен или, можеби, таа е саморефлексивно начин на читање во потрага по предметот на проучување.

Но, пак ќе прашаме, што е компаративната литература?

Сите компаратисти го слушнале ова прашање во еден момент, а понекогаш и многупати во текот на нивниот работен век.

Таа ги обединува сите оние што истражуваат и читаат со цел да стекнат широки знаења, тие самите се генерално заинтригирани од концептот на компаративната книжевност, меѓутоа никогаш не се сигурни за неговите импликации. Несигурноста е составен дел од секоја расправа за компаративната книжевност, бидејќи и професионалците не можат да се договорат за еден термин, ниту за еден поим. Повикувајќи се на термините во три европски јазика, можеме да констатираме дека ‘споредбена’ на француски гласи „*littérature comparée*“, споредување на германски е „*Vergleichende Literaturwissenschaft*“, а споредбена на англиски јазик гласи ‘comparative’. Процесот на француски јазик е во минато време и сугерира дека споредувањето веќе се случило, германскиот партицип упатува на процес што е во тек на случување, додека, пак, англиската придавка ја замаглува разликата меѓу објектот и субјектот, не знаеме дали литературата е компаративна или пристапот кон неа е компаративен пристап (Gifford, 1969: 16).

Расправата за компаративната книжевност во исто време открива дека таа го збогатува полето на традицијата кон која припаѓаме и низ чија перспектива настојуваме да говориме за компаративната книжевност. Компаративното читање на литературата значи да се сфати колку многу може да се научи ако на тој начин се погледне врз хоризонтот на сопствената традиција; тоа значи дека колку повеќе се изведува откривање за другите книжевности, толку повеќе се разоткрива сопствената книжевност и култура; тоа значи дека учествува во еден голем утописки сон за разбирање на начинот на кој културите можат да комуницираат и меѓусебно треба да комуницираат.

Живееме во епоха која, парадоксално, е дефинирана со миграции и преминувања на границите, тоа значи дека, од една страна, со миграциите го најавуваме излезот од еднојазичноста и монокултурализмот, а од другата страна, ја најавуваме кроскултурната или транскултурната агенда на компаративната книжевност, која ја создава основата за градење на суштината и за промислување на иднината на хуманистичките науки. Ние сме компаратисти затоа што постојано создаваме врски меѓу јазиците, културите и жанровите додека читаме. Прашањето е дали го сфаќаме тоа и колку тоа може да биде прифатено како исклучително значаен придонес, да биде вреднувано како врвен исход кој подразбира дека во центарот на

современиот свет е многу битно да се истражува и да се спознава процесот на циркулација на идеите.

Теоријата и практиката на компаративната книжевност честопати се израз на промената на интелектуална клима и на опкружувањето, тоа се промени на кои се адаптираат оние што се номади, оние што се емигранти и истражувачи кои ја населуваат територијата на компаративната книжевност, а ја напуштаат територијата на сопствената национална култура и уметност и создаваат и истражуваат што се случува во дијалогот помеѓу културите.

Историјата и теоријата на компаративната книжевност се историја и теорија за тоа како научиле книжевните култури да се гледаат едни со други, тоа е историја и теорија за разбирањата, за недоразбирањата, но и за привилегијата на создавање пријателства што значат обид за разбирање преку различните начини на изразување.

Силите на модерната што ја создаваат основата за развојот на оваа дисциплина - од колонијализам и национализам до егзил и интернационализам - се, исто така силите што го обликуваа проектот на компаративна книжевност, во која доминираат аналогичата, антитезата и културната диференцијација. Компаративната книжевност, накратко, претставува нешто како меѓународни односи меѓу книжевностите и културите. Ако таквото разбирање на компаративната книжевност сугерира дека е таа исто толку политичка активност колку што е книжевно-критичка, тогаш, сигурно е дека мора да се разберат променливите перспективи на нејзиното конципирање. Историјата на компаративната книжевност не е само историја на дисциплината; тоа е и историја на начините и на пристапите за тоа како неа, како дисциплина, преку својата култура ја разбираат оние што се занимаваат со компаративна книжевност.

Доминираат две категории во рамките на ова само-разбирање и востановување на компаративната книжевност, а тоа се *модерната* и *Европа*. Во контекст на овој наратив за компаративната книжевност се најавува и уште еден, оној што ѝ претходи на епохата на модерната, имено, тоа е период што во суштина се разгледува во согласност со идејата за светот, а не само за Европа. Постои расправа на низа историчари што на глобално рамниште ја актуализираат идејата за компаративно проучување на книжевноста (како што, впрочем, таа се поставува во рамките на студиите при Катедрата за општа и компаративна книжевност во Скопје), тие ја поврзуваат со периодот на настанување на старите цивилизации, а притоа не се мисли само на хеленската култура и на старогрчкиот јазик, а ниту на римската култура и користењето на латинскиот јазик, туку на

културите чиј израз го користи кинескиот, санскритот или арапскиот јазик. Овој пристап ги интегрира делата настанати во периодите на постоење на старите култури на Истокот и на тлото на Европа, културите од светот на Медитеранот, па, иако денес се расправа за споредби меѓу овие оддалечени светови, треба да се напомене дека се тоа периоди во кои компаративната книжевност не е востановена како пристап кон книжевностите и културите и како дисциплина. Таа се востановува почнувајќи од 19 век, меѓутоа незапирливо го вградува толкувањето на оваа предмодерна фаза на културни и цивилизациски околности од далечниот Исток и ја отвора расправата за значењата и споредувањата на религијата, на филозофијата и на уметноста на овие цивилизации во предмодерните околности и средини. Компаративната книжевност од денешна перспектива е во потрага по низа наднационални и космополитски форми на израз, при што, од овие периоди се значајни, колку хеленската и римската култура како основа на Европа, толку и блискоисточните култури (Fusco 2006).

Во услови на постојани современи конфронтации, неминовно се наметнува потребата да се лоцираат некои настани што стануваат значајни заради одлуките, кои, кога се донесуваат, значи дека во позадината постојат настани врз чија основа се донесуваат. Војната во рамките на Светото римско царство, која започнува како борба меѓу делови од Германија во периодот меѓу 1618 и 1635 година, продолжува да се одвива како војна меѓу Франција поддржана од Шведска и Шпанија, која го поддржува императорот Фердинанд III. Војната ја споменуваме поради потребата да се упати на една фаза во светската историја, кога, покрај судирот поврзан со различните реформаторски сили или протестантизмот и католицизмот, покрај доминацијата на Хабсбуршката монархија и доминацијата на „Француската кука на Бурбон“, во Империјата се остварува балансирање на моќта со наметнување идеја за суверенитет на Баварија и Саксонија во рамките на царството, за ослабнување на влијанијата на Шпанија врз териториите на Холандија, а што се постигнува по триесет години војување и што завршува со склучување на Вестфалски договор за мир во 1648 година, по кој ќе се отвораат прашањата за кои ќе се водат нови војни, но со идеја во која доминира концептот ‘суверенитет’, како гаранција на определен територијално интегриран и автономен простор. Овој историски екскурс упатува на идејата за тоа дека во модерна Европа развојот на компаративната книжевност, сфатена како процес на интелектуална размена меѓу народите, треба да се побара некаде порано и притоа, ако се размислува низ призмата на геополитичките стратегии или во геополитичка смисла, ќе се согледа дека идејата за национален суверенитет по

1648 година, содржана во Вестфалскиот договор, ја создава основата за поврзување и размена на културни, а меѓу нив и на книжевни добра. За да се биде вклучен во меѓународните односи, неопходно е да се изгради национален идентитет. Во процесот на воспоставување договор, рамнотежа на силите што го подразбира и односот, колку кон различниот религиозен идентитет, толку и кон културниот идентитет, доведува до тоа различните империи и „доминантни сили“ да почнат да спроведуваат интеркултурна размена наместо меѓународна војна.

Во епохата на 19 век, кога компаративната книжевност започнува сериозно да се развива, а со неа да се востановува поле каде што прашањето за рамнотежата на моќта е повторно актуелно, се потврдува потребата „да се комуницира и да се развива размената“, тоа е актуелно прашање и во периодот во кој се трпат последици од Наполеоновите војни, и во периодот по Виенскиот конгрес во 1815 година, кога се создава т.н. Европска карта на државите, која ќе има важење од речиси еден век. Фактот дека големите империи (Прусија, Русија, Австрија) постигнуваат големи придобивки, е проследен со сознанија од историографијата за тоа дека бројни помали заедници и нивни јазици се ставени под нивната власт.

Голем број различни култури се вклучени во групите на народи во големите империи, меѓутоа парадоксално е тоа што во тие империи се обликуваат можностите за балансирани релации на различни етнички групи и култури на наднационално рамниште, а со тоа и за нивна споредба. Новонастанатата дисциплина компаративна книжевност во себе ги антиципира геополитичките феномени, имено, самиот феномен на империјална структура има свое влијание и во неа добива специфично место и значење, се чини дека во компаративната книжевност, една империјална структура може да создаде двојник и со тоа, во процесите на размена и споредување, да стане обврзувачки чинител во смисла на следење на моќта на империјата и на нејзините книжевни канони. Тоа е сознание што упатува на фактот дека обидите за надминување на националните поделби се трансформираат токму тогаш кога започнува да се инсистира на поделбите, имено, се случува процес на затворање за воспоставување релации, кој е актуелен како наратив за конкурентно позиционирани држави, империи и колонии. Во суштината на овие геополитички рефлексии стои дека споредбите се случуваат во империите како што се Хабзбуршката империја, Викторијанската империја, империјата на Наполеон, како и меѓу нациите, а со тоа и меѓу книжевностите, меѓу јазиците и уметностите, или меѓу културите во целина (Weller&Retter&Varga, 2021: 64-85). Во конкретна геополитичка структура од 19 век се развива сознанието за компаратив-

ната книжевност како подрачје на конкурентните култури. Сепак, ако се споредува со разликување, ако имаат предност конкурентните наративи, како може најдобро да се разбере процесот на споредување во контекстот на конфликти? (Alter, 1991:65)

Ако се трага по определени метафори, како што предлага критичарот со белгиско потекло Пол де Ман (1919–83), кој во врска со модерната книжевност споменува т.н. ‘алегории на читањето’, ако се осврнеме врз компаративната литература и ако за неа со пристап на проширување изведеме конструкција на метафори, можеме да дадеме неколку модели на споредување на текстовите, на културите, на јазиците и нациите (De Man, 1979: 103). Овие метафори може привремено да се разложат на две групи: оние што укажуваат на поврзаност или сличности и оние кои укажуваат на исклучување или разлики. Почнувајќи од првата група на метафори, кои упатуваат на поврзувањата, се чини дека најочигледната метафора за компаративниот пристап кон книжевноста е онаа на ‘крстопатот’.

Како би ја објасниле оваа слика? Стоејќи во центарот на кој било број на конвергентни правци или простори, на пример на Патот на свилата, во просторите на Римското Царство или во Светската република на книжевноста, компаратистот, според овој модел, е оној што го истражува и го насочува сообраќајот што минува. Таквата позиција дава бројни предности, некогаш може да се има привилегиран пристап до низа извори; понекогаш е тоа изложеност на конкурентни перспективи, на постојана стимулација или на повторно преговарање. Сепак, поставеноста на позицијата на крстопатот, често знае да биде ризична, а компаратистот може да биде дезориентиран, да биде изложен на милост и немилост, на случајност и да биде доведен во околности на закана.

Посуштински, тоа заканување зависи од моделот на компаративната книжевност, што честопати се открива како исклучив и евроцентричен модел. Во епохата на постколонијализмот и на глобалната култура се развива големиот страв од современата критика и се прави преиспитување на позицијата на центарот, потоа се имплицира мислење дека е проблематична позицијата на компаратистот, кој низ многубројните дебати најчесто е поставен „во центрот“ каде што се вкрстуваат прашањата, колку за колонијалните книжевни и уметнички, културни вредности, толку и за културните и, посебно, за книжевните вредности од епохата на „глобален југ“ и преуредените „периферии“. Во центарот на конкурентните рефлексии за колониите и за периферијата на планот на книжевноста, далеку од појасно станува дека во таквиот центар на истражување компаративната книжевност мора да зазема клучно место и таа во него треба да се одржува.

Алтернативна метафора на оваа на крстопатот, меѓутоа, и како значаен модел за расправа околу поврзаноста на книжевноста, е метафората на ‘пазарот’, со која се објаснува компаративната книжевност. Во време во кое успешните автори пишуваат за меѓународна и за национална публика, крос-културната ‘маркетиншка ситуација’ на книжевноста е значаен критериум во одредувањето на она што се споредува и она на што се пишува. Метафората на пазарот подеднакво ги засега и читателот и писателот, па, иако компаративната книжевност премногу често се сфаќа, исклучиво, од перспектива на критиката и се нагласува дека таа се занимава со прашањата на рецепцијата, сепак, компаративната книжевност може да се гледа и од авторска перспектива, а според тоа, да се активира како дисциплина што подеднакво е засегната и од прашањата за создавањето, за креативното пишување (Као, 2000).

Во деветнаесеттиот век Гете, кој го лансира терминот ‘светска книжевност’, ја користел метафората на пазарот, имено, уште во духот на прагматичниот и рационален пристап, кој добива предност со епохата на просветителството, а во исто време со него делумно се актуализира чувството за тоа дека е корисно создавањето групации во доменот на трговијата, се разобличува и интересот поврзан со потребата за ширење на делата, како што тоа го споменува Гете, тежнеејќи да го поттикне ширењето на неговите дела.

Авторот се фокусира врз можностите за стекнување странски права и изданија, бидејќи тоа е начинот на кој се запишува на меѓународниот пазар на идеи, додека, пак, критичарот ги купува и ги продава овие идеи. Во овој контекст, споредувањето е потрага по тоа да се востанови корпусот од дела и критериумот за вредност востановена на пазарот, имено, да се пронајдат релации меѓу делата што можат да се споредуваат врз основа на нивната продажна циркулација или купопродажба.

Ако во духот на споменатата метафора се „монетизира“ или се вреднува и се споредува што му припаѓа на меѓународниот пазар, метафората на пазарот и компаративната книжевност открива колку овој феномен е дефиниран низ социо-културната рамка во која компаративната книжевност нужно работи со мрежа на издавачи, рецензенти, преведувачи и професори што ја предаваат книжевноста.

Метафорите како што се ‘крстопатот’ и ‘пазарот’, како и други метафори, особено оние што имаат отворени политички конотации, како на пример, метафората на ‘парламентот’ или на ‘обединетите нации’, може да се смета дека го појаснуваат поврзувањето на компаративната книжевност со сликата што ја покажува интеракцијата помеѓу две или повеќе

перспективи, бидејќи во парламентот и во Обединетите нации различните перспективи често се соочуваат, се спротивставуваат и се приближуваат. Во целата оваа ситуација може да се надгради составот од метафори со уште една, која ја прикажува сликата со која се идентификува компаративната книжевност, а која се приближува многу повеќе до суштината. Метафората за „садот во кој се испреплетуваат различни елементи“ обезбедува да се навлегува подлабоко во суштината на тропата што сугерира дека компаратистиката го имитира самото значење на метафората, односно таа се заснова на процесот на споредба и функционира преку сличности, односно преку споредувањето, со кое се кажува дека едно нешто е како другото нешто. Во суштина, со расправата за компарирањето ние ја разоткриваме целокупната процедура на дејствување како метафора.

Името на терминот ‘метафора’ потекнува од грчкиот збор *meta-pherein* кој значи ‘пренесување’ или ‘пренос’, имено, терминот укажува на начините и на процесите на кои споредуваме една појава или идеја со друга појава во уметноста и културата. Според зборовите на еден од најраните мислители на западната традиција, Аристотел, се смета дека „добрата метафора подразбира интуитивна перцепција на сличноста кај различните“. Аристотеловата дефиниција за генијот може подеднакво да се примени и на начинот на кој компаратистите пристапуваат кон книжевноста, затоа што тие, како и тој, како генијот, откриваат создадени несомнени врски помеѓу два или повеќе текстови (Davidson, 1978: 29).

Во определени контексти, обидот за искажување поврзан со метафори за компаративната книжевност, може да упати кон грешки во начините на кои се објаснува поврзувањето, односно метафорите можат да бидат погрешни, бидејќи се случуваат ситуации во кои значењето не е толку „пренесено“ колку што се пресретнува со друго, различно значење.

Поинаква метафора за компаративната книжевност е претставена од страна на данскиот критичар Георг Брандес (1842-1927), во чиј опис е актуелна фигурата на телескопот. Тој, објаснува критичарот, има моќ извесни појави да ги зголемува, а други да ги намалува, со него се гледа далеку, на пример, низ целата епоха на продукција во европската модерна, меѓутоа пристапот ги фокусира феномените на книжевна продукција, како што се текстовите од Ибсен, Стриндберг или Ниче. Тоа е опис или слика што ја доловува амбивалентната природа и на споредбата, но и на метафорите со кои е претставена. Понекогаш можат да се применат метафори што го доведуваат во прашање пристапот кој може да значи многу ограничено, дури, површно и поедноставено разбирање на компаративната книжевност,

како едноставен интелектуален бизнис на увоз и на извоз на различни идеи, на книги, на продукција (Larsen, 2011: 122).

Во целокупната расправа за компаративната книжевност се актуализираат различните, а понекогаш и спротивните пристапи, така, може да се каже дека компаративната книжевност е дисциплина која често расправа колку за сличностите, толку и за разликите. Како да ги разбереме механизмите на разликата, а како на сличноста? Дали може да се расправа за компаративната книжевност, а во иста смисла и за контрастивната книжевност? Контрастивната книжевност станува неопходен пандан на компаративната книжевност, имено таа се актуализира кога се фокусираме главно врз отсуството на сличностите, односно врз разликите. Во ред е да се каже дека една работа е како друга, но мора имплицитно да се каже кога постојат разлики, кога нешто не е како другото нешто или како другата појава. Споменувањето на бинарниот принцип во врска со компаративната книжевност, односно контрастивната книжевна особеност, е направено со цел да се укаже на фактот дека споредувањето претпоставува способност за разбирање и на разликата. Сето ова значи дека компаративната книжевност е исто толку зависна од реконфигурацијата на споредбите, колку и од нивното создавање, и соодветно на тоа, таа привлекува нова група метафори низ кои се искажуваат значењата согледани низ нови перспективи.

Можеби, најистакнатата метафора во оваа група е онаа на 'сад' во чија внатрешност се мешаат различни состојки (melting pot). За разлика од сликата на крстопатот, која сугерира дека текстовите и идеите можат да тргнат во различни насоки, но, сепак, ќе продолжат да се движат со задржување на некоја претходно препознатлива форма, лингвистичкото обединување во епохата на предмодерната со користење латински јазик или санскрит, како и лингвистичкото обединување во постмодерната 'светска' книжевност со користење англиски или француски јазик, покажува дека локалните идеи претрпуваат фундаментална промена на формата, со цел да најдат израз и да станат достапни во многубројните варијации пред очите на еден 'глобален' реципиент. Буквално сфатено, ова би значело дека компаративната книжевност го сведува целото пишување во една рамка, надвор од која, потоа, се појавуваат низа нови, различни рамки исполнети со реконституирани значења создадени во нови, различни контексти.

Се разбира, споредбата, дури и во рамките на еден јазик, никогаш не може да биде сосема јасна; еден сад може да содржи мноштво од состојки, а улогата на компаратистот е да ги идентификува тие составни елементи и да ги споредува. Лоцирањето на границата помеѓу една вер-

зија на една идеја и друга верзија на идејата, потоа нивното здружување, но и нивното раздвојување, е суштински процес, актуелен во сферата на компаративната практика. Ако метафората за големиот сад за мешање ја подразбира процедурата на растворање на конфликтните елементи и со тоа решавање на проблемот на разликите, идејата на компаративната книжевност, согледана како „гранична, контролна институција“, му обезбедува на секој компаратист значајни и високи компетенции и широк круг на овластувања. Тој со сопствениот симболичен капитал има овластувања, според конкретни вредносни критериуми да го блокира сообраќајот на идеи, како што може и да им обезбеди безбеден премин, затоа може да се сфати дека компаративната книжевност има методи за влегување и пробивање низ текстовите со цел да ги објасни понекогаш и проблемите, како на пример, дали извесна модерна европска книжевност актуализира заостанати ставови на колонијализмот, иако тие се вовлекуваат во книгата и паразитираат низ текстот уривајќи ја во продлабочените читања идејата за етичката димензија на книжевната структура.

Компаратистот дава судови за текот на идеите, со повеќе или помалку либерален, повеќе или помалку *laissez faire* сензибилитет. Преземањето на таква позиција е етички како и естетски проблематична позиција, меѓутоа тоа не ја прави компаративната книжевност, а ниту работата на компаратистот, помалку провокативна, а дисциплината помалку прифатлива дисциплина. Компаративната книжевност, според својата суштина, не е толку многу фокусирана само врз работа на границите, бидејќи таа вложува огромни напори тие да станат отворени и низ нив да се минува (Lopez, 2007:15)

Компаратистите избираат да се дистанцираат од сопствените култури, да се откажат од нивната ‘национална книжевност’ во корист на едно тешко и со намера избрано бездомништво, бидејќи така подобро може да се прифаќаат другите, туѓите текстови и истите да се пренесуваат со практикување на процесите на споредување. Компаратистите избираат да не припаѓаат на некоја посебна традиција, навистина, оваа „неприпадност“ е, веројатно, нивната определувачка карактеристика. Како интелектуални емигранти, компаратистите прават врски меѓу културите, но, притоа тие, исто така, парадоксално, ги зајакнуваат и разликите меѓу нив. Тоа е причината зошто контрастите за нив се исто толку значајни колку и споредбите, исклучувањата се поучни, објаснува компаративната книжевност, како што се учат и врските, поврзувањата.

Меѓутоа, критичарите знаат да ја вратат целата наратија кон назад и да го тематизираат прашањето за сликите, за метафорите и да поставу-

ваат прашања зошто треба да се говори за нив. Второ, голем дел од нив го поставуваат прашањето зошто компаративната книжевност инсистира на тоа да изведува саморефлексии и да настојува да се анализира себеси. Одговорот лежи во постоењето многубројни различни ставови, престрелки, но и здраворазумски одговори. Во случајот на компаративната книжевност, метафорите според кои опстојува, според кои таа „живее“, се, веројатно, и исто толку значајни како и процесите низ кои тие се креираат. За разлика од другите дисциплини, историски побезбедни во својот интелектуален и институционален статус, компаративната книжевност мора постојано да го обновува своето чувство за мисија, постојано си кажува нов наратив за тоа како и зошто книжевноста или книжевностите треба да се „споредуваат“. Ова не се тврди затоа што другите области на хуманистичките науки не се подеднакво динамични и иновативни во начинот на кој тие ја гледаат својата работа; но тие не се дефинирани со истото постојано чувство на несигурност и со пристап кој по дефиниција функционира во празнините меѓу дисциплините, меѓу книжевностите и другите уметности.

Компаративната книжевност има континуирана потреба да се оправдува себеси, што ја означува компаративната книжевност како дисциплина што е посветена на промените, како и да е, во рамката на промената која за неа станува интелектуална мода, како постојано да треба да се прави трансформација на метафорите што ја претставуваат дисциплината. Компаративната книжевност, со други зборови, мора да биде сфатена споредбено, тоа значи дека за неа треба да се расправа историски контингентно, односно специфичностите на контекстот во кој сме расправале за компаративната книжевност во минатото, се различни од специфичностите на контекстот во кој за неа расправаме во современоста. Привременото преземање и пренесување на придавката „компаративна“ е засновано врз тоа дека идејата за споредба лежи во поврзаноста на споредбата со идејата за книжевноста воопшто, имено, тоа покажува дека за книжевноста сето споредување е исто толку значајно колку и нејзината практика.

Анимирачкиот импулс во компаративната книжевност не е поврзан само со поривот да се има широка перспектива и да се прави рецепција што се движи низ различните форми и јазици на книжевно изразување; во компаративната книжевност има значења што ја прават политички, етички и естетски исполнет поим, а тоа покажува дека компаратистиката е, на прво место, вреден потфат. Компаративна книжевност, ако се употреби малку патос, во суштина, е еден голем утописки сон да се биде на „ниедно место“ (у-топос) и на тој начин да се биде „на секое место“.

Ако се изразиме попрозаично, компаративната книжевност е широка сфера на теми и на техники. Често се користат сеопфатни категории, како што се извори, влијанија, мотиви, жанрови и митови, меѓутоа компаративната книжевност ги конструира своите аргументи низ што е можно поширок опсег на примери и контра-примери. Единствената одлика на компаративната книжевност е нејзината различност, таа упатува на тоа да се пристапи на начин на кој е возможно да се направи обид да се вклучат други перспективи освен сопствените, бидејќи нарцисоидноста не е нејзина одлика. Со овие техники не се тематизира само критичката перспектива на читателите, туку и креативната перспектива на писателите. Затоа компаративната литература е техника и теорија: од тврдењето на Сервантес дека *Дон Кихот*, првиот модерен роман, го напишал арапски автор, според постмодерната практика на конституирање на текстови преку упатување на други текстови, па сè до сознанијата за тоа дека (пост)модерната литература не би можела да постои без прибегнување кон примена на компаративниот метод. Споредбата, значи, не се случува само по настанот, во умот на читателот, туку и за време на процес на составување, во умот на писателот. Она што го нарекуваме интертекстуалност ќе го согледаме во големата мрежа од врски, како на пример, дека Т.С. Елиот инкорпорирал санскрит во *Пустиа земја*, дека Шекспир го повторува она што го има кажано Монтењ. Интертекстуалноста се потврдува како друга форма на споредба, а значењето произлегува од интеракцијата меѓу текстовите. Односот со интертекстуалноста дава само еден пример за тоа како се дефинира компаративната книжевност според нејзината стратешка позиција, имено помеѓу јазиците, помеѓу книжевностите и помеѓу културите.

Теоријата на книжевноста, културолошките студии, постколонијализмот, светската книжевност, преведувачки студии, интермедијалните студии и студиите за рецепција се компаративната книжевност денес, имено таа е заснована врз сите овие дисциплини и многу повеќе од тоа.

Со утврдување на многу точки на вкрстување се појавуваат голем број повторливи дебати, од оние што расправаат за променливите поими за 'висока' и 'популарна' култура, преку расправите за хиерархијата на 'оригиналните' и преведените текстови; за концептите и критиките на 'канонот'; за статусот и составот на 'текстот', сите овие дебати ја прават компаративната книжевност една од најдинамичните интелектуални области.

Во компаративната книжевност е значајно присуството на идеите за тоа како да се адаптираат вербалните уметности во визуелен свет. Тоа станува една голема идеја и практика на компаративната книжевност во

современоста во која живееме. Компаративно кажано, таа е дисциплина која е неопходна меѓу хуманистичките науки во голем дел од западниот свет, но и во маргиналните култури, таму таа останува една од ретките дисциплини отворени за оние кои се заинтересирани за странските книжевности и за пошироките перспективи. Преку компаративната книжевност за амбициозните читатели се отвораат други култури, надвор од родните традиции, за таквите читатели компаративната книжевност станува природен дом. Сепак, таа е природен дом и за сите оние „големи“ прашања што се однесуваат на тоа зошто е значајна литературата, а во продолжение и на прашањата за тоа зошто е значајна културата. Да се споредуваат книжевностите и информациите, мора да се направи повеќе од само собирање сума од нивните фрагменти, во текот на споредувањето како практика сето тоа мора да се направи со размислување и со цел да се оствари заштита на хуманото, бидејќи, со востановување на меѓусебните релации меѓу културите, светот на идеите со хумана тежина продолжува да опстојува, а во него останува место за преживување на човекот, чиј живот е позагрозен од кога било досега.

(Промоција на зборникот трудови посветен на јубилејот
40 години постоење на Катедрата
за општа и компаративна книжевност)

Користена литература

- Apter, E. 2003. Global Translatio: The “Invention” of Comparative Literature, Istanbul, 1933, *Critical Inquiry*, Vol. 29, No.2 (Winter), pp. 253-281.
- Davidson, D. 1978. What Metaphors Mean, *Critical Inquiry*, 5 (1978): 31-47; reprinted. in *On Metaphor* (ed.) Sheldon Sacks (Chicago: University of Chicago Press), pp. 29-46.
- Fusco, S. 2006. The Ironies of Comparison: Comparative Literature and the Re-Production of Cultural Difference between East and West, *TRANS- [J]*, 2, 22 juin, 12 novembre 2023. URL: <http://journals.openedition.org/trans/167>.
- Giffon, H. 1969. *Comparative Literature. Concepts of Literature*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Guillén, C. 1993. *The Challenge of Comparative Literature. (The Harvard Studies of Comparative Literature)*, Harvard University Press.
- Kao, K.S.Y. .2000. Comparative Literature and the Ideology of Metaphor, East and West.” *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 2.4: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1086>.
- Larsen, S.E. 2011. Georg Brandes, *The Routledge Companion to World Literature*, Ed. Theo D’haen, David Damrosch and Djelal Kadir, Abingdon: Routledge.

- Lopez, A.J. 2007. Introduction: Comparative Literature and the Return of the Global Repressed, *The Global South*, Vol. 1, No. 2, Globalization, and the Future of Comparative Literature (Fall), pp. 1-15.
- Miner, E. 1990. *Comparative poetics: an intercultural essay on theories of literature*, Princeton, Princeton University Press.
- Paul, de M. 2011. Allegories of Reading. *Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust*, New Haven & London: Yale University Press.
- Skinner, Q. .1969. Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory* 8 (1). Wesleyan University: Wiley, pp. 3–53.
- Weller, M. & Retter, M. & Varga, A. (Ed.) 2021. *International Law and Peace Settlements*. Cambridge: Cambridge University Press.

Slavica Srbinovska

THE CHALLENGES OF COMPARATIVE LITERATURE

Abstract

The study is dedicated to the book published on the occasion of the 40th anniversary of the work of the Department of General and Comparative Literature at the Faculty of Philology “Blaze Koneski”. It is a collection of thirty works by researchers of comparative literature from different generations, from the founders of the department to candidates for master’s and doctoral studies.

Keywords: comparative literature, perceptions, intellectual migration, interdisciplinarity